

Vietoj pratarės

...viena citata

Per Didįjį tėvynės karą (1941–1945) žuvo milijonai sovietinių vaikų: rusų, baltarusių, ukrainiečių, žydų, totorių, latvių, čigonų, kazachų, uzbekų, armėnų, tadžikų...

(Žurnalas „Družba narodov“, 1985, Nr. 5)

...ir vienas rusų klasiko klausimas

Kitados Dostojevskis iškėlė klausimą: ar pateisinama taika, mūsų laimė ir netgi amžinoji harmonija, jeigu vardan jos tvirto pamato bus išlieta kad ir viena nekalto kūdikio ašarėlė? Ir pats atsakė – ašarėlė ta nepateisins jokio progreso, jokios revoliucijos. Jokio karo. Ji visada nusvers.

Tik viena ašarėlė...

„Atsigręžti jis bijojo...“

Ženia Belkevič – 6 metų.

Dabar – darbininkė.

Keturiasdešimt pirmų metų birželis...

Atsimenu. Buvau visai mažytė, bet viską atsimenu...

Paskutinis dalykas, kurį atsimenu iš taikaus gyvenimo, – pasaka, mama ją skaitydavo prieš miegą. Mano mėgstamiausią – apie auksinę žuvelę. Aš irgi auksinės žuvelės nuolat ko nors prašydavau: „Auksine žuvele... Mieloji auksine žuvele...“ Ir sesutė prašydavo. Ji prašydavo kitaip: „Lydekai paliepus, man panorėjus...“ Norėjome, kad vasarai išvažiuotume pas močiutę, ir kad tėtis su mumis važiuotų. Jis toks linksmas.

Rytą pabudau iš baimės. Nuo kažkokių nepažįstamų garsų...

Mama su tėčiu manė, kad mudvi miegame, o aš gulėjau greta sesutės ir apsimečiau mieganti. Mačiau, tėtis ilgai bučiavo mamą, bučiavo veidą, rankas, o aš stebėjau: anksčiau jis niekada jos taip nebučiuodavo. Kieman įjėdu išėjo, susikibę rankomis, prišokau prie lango – mama pakibusi tėčiui ant kaklo ir nepaleidžia. Jis atplėšė ją nuo savęs ir pasileido bėgti, ji pasivijo ir vėl neleidžia, kažką šaukdamą. Tada ir aš sušukau: „Tėti! Tėti!“

Atsibudo sesutė ir broliukas Vasia, sesutė, pamačiusi, kad verkiu, suriko: „Tėti!“ Išpuolėme visi į priėangį: „Tėti!“ Tėvas pamatė mus ir, kaip dabar atsimenu, užsidėngė galvą rankomis ir nuėjo, netgi ėmė bėgti. Atsigręžti jis bijojo.

Saulė švietė man į veidą. Taip šilta... Ir dabar nenoriu tikėti, kad tą rytą mano tėvas išėjo į karą. Buvau visai mažytė, bet man atrodo, jaučiau, kad matau jį paskutinį kartą. Daugiau niekada nesutiksiu. Buvau visai... visai mažytė...

Taip ir liko mano atminty, kad karas – kai nėra tėčio...

O vėliau prisimenu: juodas dangus ir juodas lėktuvas. Šalia plento guli mūsų mama išskėstomis rankomis. Mes prašome jos keltis, o ji nesikelia. Nesistoja. Kareiviai įvyniojo mamą į palapinsiaustę ir palaidojo smėlyje, ten pat. Mes šaukėme ir prašėme:

„Neužkaskite mūsų mamytės duobėj. Ji atsibus, ir eisim toliau.“ Po smėlį ropinėjo kažkokie dideli vabalai... Negalėjau įsivaizduoti, kaip mama po žeme gyvens su jais. Kaip mes ją paskui rasim, kaip susitiksim? Kas parašys mūsų tėčiui?

Kažkas iš kareivių mane klausė: „Mergaite, kuo tu vardu?“ O aš pamiršau. „Mergaite, o kokia tavo pavardė? Kuo vardu tavo mama?“ Neatsiminiau... Sėdėjome šalia mamos kauburėlio iki nakties, kol mus paėmė ir įsodino į vežimą. Pilnas vežimas vaikų. Vežė mus kažkoks senis, pakeliui visus rinkdamas. Atvažiavome į svetimą kaimą, ir išsivedžiojo mus po namus svetimi žmonės.

Ilgai nekalbėjau. Tiktai žiūrėjau.

Paskui pamenu – vasara. Skaidri vasara. Svetima moteris glosto man galvą. Pradedu verkti. Ir pradedu kalbėti... Pasakoti apie mamą ir tėtį. Kaip tėtis bėgo nuo mūsų ir net neatsigrįžo... Kaip mama gulėjo... Kaip rėpliojo vabalai po smėlį...

Moteris glosto man galvą. Tada supratau: ji panaši į mano mamą...

„Mano pirma ir paskutinė cigaretė...“

Genas Juškevičius – 12 metų.

Dabar – žurnalistas.

Pirmosios karo dienos rytas...

Saulė. Ir neįprasta tylą. Nesuprantama.

Mūsų kaimynė, kariškio žmona, išėjo į kiemą, apsipylusi ašaromis. Ji kažką pašnibždėjo mamai, bet ženklais parodė, kad tylėtų. Visi bijojo ištarti garsiai, kas atsitiko, netgi tada, kai jau žinojo, juk kažkam jau spėta pranešti. Bet jie bijojo, kad jų nepalaikytų provokatoriais. Panikieriais. O tai baisiau už karą. Jie bijojo... Tai dabar taip manau... Ir aišku, niekas netikėjo. Ką jūs! Pasienyje – mūsų armija, Kremliuje – mūsų vadai! Šalis patiki-

mai apsaugota, priešoj neįveikiama! Tai tuomet taip maniau... Buvau pionierius.

Sukinėjome radiją. Laukėme Stalino kalbos. Reikėjo jo balso. Bet Stalinas tylėjo. Paskui kalbėjo Molotovas. Visi klausėsi. Molotovas pasakė: „Karas.“ Vis tiek dar niekas netikėjo. Kur Stalinas?

Ant miesto užskrido lėktuvai... Dešimtys nematytų lėktuvų. Su kryžiais. Jie uždengė dangų, uždengė saulę. Siaubas! Ėmė kristi bombos... Be paliovos buvo girdėti sprogtant. Traškant. Viskas vyko tarsi sapne. Ne tikrovėje. Buvau jau nemažas, įsidėmėjau savo jausmus. Savo baimę, apėmusią visą kūną. Visus žodžius. Mintis. Išpuolėme iš namų, bėgome kažkur gatvėmis... Man atrodė, kad miesto nebėra, vieni griuvėsiai. Dūmai. Ugnis. Kažkas pasakė: reikia bėgti į kapines, nes kapinių nebombarduos. Kam bombarduoti mirusius? Mūsų rajone buvo didelės žydų kapinės, pilnos senų medžių. Ir visi susimetė ten, susirinko tūkstančiai žmonių. Jie glaudėsi prie akmenų, slėpėsi už paminklų.

Mudu su mama ten prasėdėjome iki nakties. Niekas aplink neištarė žodžio „karas“, girdėjau kitą žodį – „provokacija“. Jį kar-tojo visi. Kalbėjo, kad tuoj mūsų kariuomenė pradėsianti puolimą. Stalinas įsakęs. Ir tuo tikėjo.

Bet kiaurą naktį Minsko pakraščiuose kaukė gamyklų kaminai...

Pirmi užmuštieji...

Pirma... pamačiau užmuštą arklį... Paskui... užmuštą moterį... Nustebau. Įsivaizduodavau, kad kare žūsta tik vyrai.

Atsibundu ryte... Noriu pašokti, bet ūmai prisimenu – karas, ir užmerkiu akis. Nesinori tikėti.

Gatvėse liovėsi šaudyti. Staiga tyla. Keletą dienų buvo tylu. Ir paskui iškart prasidėjo judėjimas... Eina, pavyzdžiui, baltas žmogus, visas nuo batų iki plaukų baltas. Miltuotas. Ir nešasi ant pečių baltą maišą. Kitas bėga... Jam iš kišenių krenta konservų skardinės, rankose konservų skardinės. Saldainiai... Tabako pakeliai... Kažkas nešasi kepurę su cukrumi... Prikaistuvį su cukrumi... Neapsakysi! Vienas tempia ritinį audeklo, kitas eina apsvyniojęs mėlynu kar-tūnu. Raudonu... Juokinga, bet niekas nesijuokia. Subombardavo

maisto produktų sandėlius. Didelę parduotuvę netoli mūsų namų... Žmonės puolė rinktis tai, kas liko. Cukraus gamykloje keli žmonės nuskendo sirupo rezervuaruose. Siaubas! Visas miestas triušškė saulėgražas. Aptiko kažkur sandėlį su saulėgražomis. Mano akyse atbėgo prie parduotuvės moteris... Ji su savimi nieko neturėjo: nei maišo, nei tinklelio – tai nusivilko apatinuką. Kelnes. Ir pripylė juos grikių kruopų. Nusitempė. Viską darė kažkodėl tylo mis. Niekas nesikalbėjo.

Kai aš pašaukiau mamą, buvo likusios vien garstyčios, geltoni stiklainiai su garstyčiomis. „Nieko neimk“, – prašė mama. Vėliau prisipažino, kad jai buvo gėda, nes visą gyvenimą mokė mane kitko. Netgi kai badaudami prisimindavome tas dienas, vis tiek dėl nieko nesigailėdavome. Tokia buvo mano mama.

Po miestą... Po mūsų gatves ramiai vaikštinėjo vokiečių kareiviai. Viską filmavo. Juokėsi. Prieš karą turėjome mėgstamą žaidimą, piešdavome vokiečius. Piešdavome juos su dideliais dantimis. Iltimis. O čia jie vaikšto... Jauni, gražūs... Su gražiomis granatomis, užkištomis už stiprių batų aulų. Groja lūpinėmis armonikėlėmis. Netgi juokauja su mūsų gražiomis merginomis.

Pagyvenęs vokietis tempia kažkokią dėžę. Dėžė sunki. Jis pasišaukė mane ir parodė: padėk. Dėžė buvo su dviem rankenom, paėmėme už tų rankenų. Kai nunešėme, kur reikia, vokietis patapšnojo man per petį ir ištraukė iš kišenės pakelį cigarečių. Štai, girdi, atlygis.

Parėjau namo. Neiškenčiau, atsisėdau virtuvėje ir užsirūkiau. Ir negirdėjau, kaip trinktelėjo durys, įėjo mama.

– Rūkai?

– M-m...

– O kokias cigaretes?

– Vokiškas.

– Rūkai, ir dar priešo cigaretes. Tai Tėvynės išdavystė.

Tai buvo mano pirma ir paskutinė cigaretė.

Kartą vakare mama atsisėdo šalia manęs.

– Negaliu pakęsti, kad jie čia. Supranti mane?

Ji norėjo kovoti. Nuo pirmų dienų. Mudu nusprendėme ieškoti pogrindininkų, neabejojome, kad jų yra. Nė akimirkos neabejojome.

– Myliu tave labiau už viską pasaulyje, – pasakė mama. – Bet tu mane supranti? Atleisi man, jeigu mums kas nors nutiks?

Aš įsimylėjau savo mamą, dabar klausiau jos besąlygiškai. Ir tai išliko visam gyvenimui.

„Močiutė meldėsi... Ji prašė, kad mano siela sugrįžtų...“

Nataša Golik – 5 metų.

Dabar – korektorė.

Aš išmokau melstis... Dažnai prisimenu, kaip per karą išmokau melstis...

Pasakė: karas, aš – ir tai suprantama – penkerių metų neįsivaizduodavau jokių reginių. Jokių baisybių. Bet iš baimės, būtent iš baimės, užmigau. Ir miegojau dvi dienas. Dvi dienas gulėjau kaip lėlė. Visi manė, kad numiriau. Mama verkė, o senelė meldėsi. Ji meldėsi dvi dienas ir dvi naktis.

Atmerkiau akis, ir pirmiausia, ką prisimenu – šviesa. Ryški ryški šviesa, neįprastai ryški. Man nuo tos šviesos suskaudo. Girdžiu kažkieno balsą, atpažįstu: mano močiutės balsas. Močiutė stovi prieš ikoną ir meldžiasi. „Močiute... Močiute...“ – pašaukiau ją. Ji neatsigrįžo. Nepatikėjo, kad aš ją šaukiu... O aš jau atsibudus... atmerkus akis...

– Močiute, – paskui klausdavau, – kaip tu meldeisi, kai aš miriau?

– Prašiau, kad tavo siela sugrįžtų.

Po metų mirė mūsų močiutė. Jau mokėjau melstis. Meldžiausi ir prašiau, kad jos siela sugrįžtų.

Bet ji negrįžo.